

28

I/2020

МУЗИКОЛОГИЈА
USICOLOGY

Руско-српске
културне везе
у огледалу
музике

Russian-Serbian
Cultural Relations
Reflected
in Music

Гост уредник ВЕСНА САРА ПЕНО
Guest Editor VESNA SARA PENO



Часопис **МУЗИКОЛОШКОГ ИНСТИТУТА САНУ**
Journal of **THE INSTITUTE OF MUSICOLOGY SASA**

МУЗИКОЛОГИЈА
Часопис Музиколошког института САНУ
MUSICOLOGY
Journal of the Institute of Musicology SASA

~
28 (I/2020)
~

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК / EDITOR-IN-CHIEF
Александар Васић / Aleksandar Vasić

РЕДАКЦИЈА / EDITORIAL BOARD
Ивана Васић, Јелена Јовановић, Данка Лајић Михајловић, Ивана Медић, Биљана Милановић,
Весна Пено, Катарина Томашевић /
Ivana Vesić, Jelena Jovanović, Danka Lajić Mihajlović, Ivana Medić, Biljana Milanović, Vesna Peno,
Katarina Tomašević

СЕКРЕТАР РЕДАКЦИЈЕ / EDITORIAL ASSISTANT
Милош Браловић / Miloš Bralović

МЕЂУНАРОДНИ УРЕЂИВАЧКИ САВЕТ / INTERNATIONAL EDITORIAL COUNCIL
Светислав Божић (САНУ), Џим Семсон (Лондон), Алберт ван дер Схоут (Амстердам), Јармила
Габријелова (Праг), Разија Султанова (Лондон), Денис Колинс (Квинсленд), Сванибор Петан
(Љубљана), Здравко Блажековић (Њујорк), Дејв Вилсон (Велингтон), Данијела Ш. Берд (Кардиф) /
Svetislav Božić (SASA), Jim Samson (London), Albert van der Schoot (Amsterdam),
Jarmila Gabrijelova (Prague), Razia Sultanova (London), Denis Collins (Queensland), Svanibor Pettan
(Ljubljana), Zdravko Blažeković (New York), Dave Wilson (Wellington), Danijela Š. Beard (Cardiff)

Музикологија је рецензирани научни часопис у издању Музиколошког института САНУ. Посвећен је проучавању музике као естетског, културног, историјског и друштвеног феномена и примарно усмерен на музиколошка и етномузиколошка истраживања. Редакција такође прихвата интердисциплинарне радове у чијем је фокусу музика. Часопис излази два пута годишње. Упутства за ауторе се могу преузети овде: <http://www.doiserbia.nb.rs/journal.aspx?issn=1450-9814&pg=instructionsforauthors>

Musicology is a peer-reviewed journal published by the Institute of Musicology SASA (Belgrade). It is dedicated to the research of music as an aesthetic, cultural, historical and social phenomenon and primarily focused on musicological and ethnomusicological research. Editorial board also welcomes music-centred interdisciplinary research. The journal is published semiannually. Instructions for authors can be found on the following address: <http://www.doiserbia.nb.rs/journal.aspx?issn=1450-9814&pg=instructionsforauthors>

ISSN 1450-9814
eISSN 2406-0976
UDK 78(05)

БЕОГРАД 2020.
BELGRADE 2020

Одрицање од одговорности / Disclaimer

Садржај објављених текстова одражава искључиво ставове њихових аутора. Уредник и редакција не носе одговорност за тачност изнетих података. Електронске адресе и линкови тачни су у тренутку објављивања ове свеске. Уредник и редакција не одговарају за трајност, тачност и прикладност линкованог садржаја. /

The content of published articles reflects only the individual authors' opinions, and not those of the editor and the editorial board. Responsibility for the information and views expressed in the articles therein lies entirely with the author(s). Electronic addresses and links are correct at the moment of the publication of this volume. The editor and the editorial board are not responsible for the persistence or accuracy of urls for external or third-party websites referred, and do not guarantee that any content on such websites is, or will remain, accurate and appropriate.

ПРЕВОДИОЦИ / TRANSLATORS

Ивана Медић, Марија Голубовић, Милош Браловић, Александар Васић / Ivana Medić, Marija Golubović, Miloš Bralović, Aleksandar Vasić

ЛЕКТОР ЗА ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК / ENGLISH-LANGUAGE EDITING

Ивана Медић / Ivana Medić

ЛЕКТОРИ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК / SERBIAN-LANGUAGE EDITING

Мирјана Нешић, Александар Васић / Mirjana Nešić, Aleksandar Vasić

КОРЕКТУРА / PROOFREADING

Милош Браловић / Miloš Bralović

ДИЗАЈН И ТЕХНИЧКА ОБРАДА / DESIGN & PREPRESS

Студио Omnibooks, Београд / Studio Omnibooks, Belgrade

ШТАМПА / PRINTED BY

Скрипта Интернационал, Београд / Scripta Internacional, Belgrade

Часопис је индексиран на <http://doiserbia.nb.rs/>, <http://www.komunikacija.org.rs> и у међународној бази ProQuest. /

The journal is indexed in <http://doiserbia.nb.rs/>, <http://www.komunikacija.org.rs> and in the international database ProQuest.

Издавање ове публикације подржало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије /

The publication of this volume was supported by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia



САДРЖАЈ / CONTENTS

РЕЧ УРЕДНИКА / EDITOR'S FOREWORD

11–14

ТЕМА БРОЈА / THE MAIN THEME
РУСКО-СРПСКЕ КУЛТУРНЕ ВЕЗЕ У ОГЛЕДАЛУ
МУЗИКЕ / RUSSIAN-SERBIAN CULTURAL RELATIONS
REFLECTED IN MUSIC

Госћи уредник **ВЕСНА САРА ПЕНО** / Guest Editor **VESNA SARA PENO**

Vesna Sara Peno

HOW MUCH WE DO (NOT) KNOW ABOUT RUSSIAN-SERBIAN
CHANTING CONNECTIONS

Vesna Sara Peno

КОЛИКО (НЕ) ЗНАМО О РУСКО-СРПСКИМ ПОЈАЧКИМ ВЕЗАМА
17–32

Tatjana Subotin-Golubović

A RUSSIAN TRIODON STICHERARION FROM THE LATE 12TH CENTURY
– MS HILANDAR 307

Татјана Субојин-Голубовић

РУСКИ ТРИОДНИ СТИХИРАР С КРАЈА XII ВЕКА
– РУКОПИС ХИЛАНДАР 307
33–46

Natal'ia Viktorovna Mosiagina

CHANTS IN HONOUR OF THE GREAT MARTYR PRINCE LAZAR OF SERBIA
IN THE OLD RUSSIAN NOTATED MANUSCRIPTS

Наталья Викторовна Мосягина

ПЕСНОПЕНИЯ В ЧЕСТЬ ВЕЛИКОМУЧЕНИКА КНЯЗЯ ЛАЗАРЯ СЕРБСКОГО В
ДРЕВНЕРУССКИХ НОТИРОВАННЫХ РУКОПИСЯХ
47–60

Natal'ia Vasil'evna Ramazanova

SERVICES TO RUSSIAN AND SERBIAN SAINTS IN THE CONTEXT OF THE
ANNUAL CIRCLE OF CHURCH SINGING OF THE 16TH–17TH CENTURIES

Наталья Васильевна Рамазанова

СЛУЖБЫ РУССКИМ И СЕРБСКИМ СВЯТЫМ В КОНТЕКСТЕ ГОДОВОГО
КРУГА ЦЕРКОВНОГО ПЕНИЯ XVI–XVII ВЕКОВ

61–77

Vladimir Simić

POLITICS, ORTHODOXY AND ARTS: SERBIAN-RUSSIAN CULTURAL
RELATIONS IN THE 18TH CENTURY

Владимир Симић

ПОЛИТИКА, ПРАВОСЛАВЉЕ И УМЕТНОСТ: СРПСКО-РУСКЕ КУЛТУРНЕ ВЕЗЕ
У XVIII ВЕКУ

79–98

Jelena Mežinski Milovanović

A CONTRIBUTION TO RESEARCHING RUSSIAN-SERBIAN CONNECTIONS
IN SACRAL AND COURT PAINTING AND ARCHITECTURE THROUGH THE
OPERA OF RUSSIAN EMIGRANTS IN SERBIA BETWEEN THE WORLD WARS:

EXAMPLES OF ADOPTING RUSSIAN MODELS

Јелена Межински Миловановић

ПРИЛОГ ИСТРАЖИВАЊУ РУСКО-СРПСКИХ ВЕЗА У ЦРКВЕНОМ И
ДВОРСКОМ СЛИКАРСТВУ И ГРАДИТЕЉСТВУ КРОЗ ОПУСЕ РУСКИХ
ЕМИГРАНАТА У СРБИЈИ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА: ПРИМЕРИ
ПРЕУЗИМАЊА РУСКИХ МОДЕЛА

99–124

Marija Golubović

„A RUSSIAN CHOIR THAT RUSSIA HAD NEVER HEARD BEFORE“:
THE DON COSSAK CHOIR SERGE JAROFF ON THE CONCERT STAGE IN THE
INTERWAR BELGRADE

Марија Голубовић

„РУСКИ ХОР КОЈИ РУСИЈА НИЈЕ ЧУЛА“:

ХОР ДОНСКИХ КОЗАКА СЕРГЕЈА ЖАРОВА НА КОНЦЕРТНОЈ СЦЕНИ
МЕЂУРАТНОГ БЕОГРАДА

125–145

VARIA

Žarko Cvejić

WILLIAM BYRD AND THE LIMITS OF FORMAL MUSIC ANALYSIS

Жарко Цвејић

ВИЛИЈАМ БЕРД И ГРАНИЦЕ ФОРМАЛНЕ МУЗИЧКЕ АНАЛИЗЕ

149–158

Senka Belić

ON THE CONNECTION OF MUSICAL RHETORICAL STRATEGIES AND
MARIAN TOPIC/TOPOS IN RENAISSANCE MOTETS

Сенка Белић

О ВЕЗИ МУЗИЧКО РЕТОРИЧКИХ СТРАТЕГИЈА И МАРИЈАНСКОГ ТОПОСА У
РЕНЕСАНШНИМ МОТЕТИМА

159–171

Ewa Schreiber

„TOTE ABER LEBEN LÄNGER“.

THE SECOND VIENNESE SCHOOL AND ITS PLACE IN THE REFLECTIONS OF
SELECTED COMPOSERS FROM THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY
(HARVEY, LIGETI, LUTOSŁAWSKI, LACHENMANN)

Ева Шрајбер

„TOTE ABER LEBEN LÄNGER“.

ДРУГА БЕЧКА ШКОЛА И ЊЕНО МЕСТО У ПРОМИШЉАЊИМА ОДАБРАНИХ
КОМПОЗИТОРА ДРУГЕ ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА (ХАРВИ, ЛИГЕТИ,
ЛУТОСЛАВСКИ, ЛАХЕНМАН)

173–204

Dragan Latinčić

CENTRAL ROTATION OF REGULAR (AND IRREGULAR) MUSICAL POLIGONS

Драган Лајинчић

ЦЕНТРАЛНА РОТАЦИЈА ПРАВИЛНИХ (И НЕПРАВИЛНИХ) МУЗИЧКИХ
ПОЛИГОНА

205–234

Maja Radivojević

VLACH VOCAL TRADITIONAL MUSIC FROM THE REGION OF HOMOLJE IN
THE LEGACY OF OLIVERA MLADENOVIĆ

Маја Рагивојевић

ТРАДИЦИОНАЛНА ВОКАЛНА МУЗИКА ВЛАХА У ХОМОЉУ У
ЗАОСТАВШТИНИ ОЛИВЕРЕ МЛАДЕНОВИЋ
235–256

**НАУЧНА КРИТИКА И ПОЛЕМИКА
/ SCIENTIFIC REVIEWS AND POLEMICS**

Соња Цвејковић

ИВАНА ВЕСИЋ, ВЕСНА ПЕНО, ИЗМЕЂУ УМЕТНОСТИ И ЖИВОТА.
О ДЕЛАТНОСТИ УДРУЖЕЊА МУЗИЧАРА У КРАЉЕВИНИ СХС/
ЈУГОСЛАВИЈИ. БЕОГРАД, МУЗИКОЛОШКИ ИНСТИТУТ САНУ, 2017.
ISBN: 978-86-80639-35-2
259–261

Весна Сара Пено

ИВАНА ВЕСИЋ, КОНСТРУИСАЊЕ СРПСКЕ МУЗИЧКЕ ТРАДИЦИЈЕ У
ПЕРИОДУ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА, БЕОГРАД, МУЗИКОЛОШКИ
ИНСТИТУТ САНУ, 2018.
ISBN 978-86-80639-36-9
263–269

Мирјана Закић

ДАНКА ЛАЈИЋ МИХАЈЛОВИЋ И ЈЕЛЕНА ЈОВАНОВИЋ (УР.), КОСОВО И
МЕТОХИЈА: МУЗИЧКА СЛИКА МУЛТИКУЛТУРАЛНОСТИ 50-ИХ И 60-ИХ
ГОДИНА XX ВЕКА, БЕОГРАД, МУЗИКОЛОШКИ ИНСТИТУТ САНУ, 2018. /
DANKA LAJIĆ MIHAJLOVIĆ AND JELENA JOVANOVIĆ (EDS.), KOSOVO AND
METONIJA: A MUSICAL IMAGE OF MULTICULTURALISM IN THE 1950S AND
1960S, BELGRADE, INSTITUTE OF MUSICOLOGY SASA, 2018.
ISBN 978-86-80639-47-5
271–275

Сања Ранковић

МАРИЈА ДУМНИЋ ВИЛОТИЈЕВИЋ, ЗВУЦИ НОСТАЛГИЈЕ: ИСТОРИЈА
СТАРОГРАДСКЕ МУЗИКЕ У СРБИЈИ, БЕОГРАД, ЧИГОЈА ШТАМПА,
МУЗИКОЛОШКИ ИНСТИТУТ САНУ, 2019.
ISBN 978-86-531-0502-0
277–280

Ivan Moody

POLINA TAMBAKAKI, PANOS VLAGOPOULOS, KATERINA LEVIDOU
AND RODERICK BEATON (EDS.), MUSIC, LANGUAGE AND IDENTITY IN
GREECE. DEFINING A NATIONAL ART MUSIC IN THE NINETEENTH AND
TWENTIETH CENTURIES, LONDON AND NEW YORK, ROUTLEDGE, 2020,
ISBN 978-1-138-28002-1
281–283

IN MEMORIAM

Бојана Радовановић

БЕСНА МИКИЋ (БЕОГРАД, 30. МАЈ 1967 – БЕОГРАД, 30. ОКТОБАР 2019)
287–290

A RUSSIAN TRIODION STICHERARION FROM THE LATE 12TH
CENTURY – MS HILANDAR 307

Tatjana Subotin-Golubović¹

Full professor, Faculty of Philosophy, University of Belgrade, Serbia

РУСКИ ТРИОДНИ СТИХИРАР С КРАЈА XII ВЕКА – РУКОПИС
ХИЛАНДАР 307.

Татјана Субоџин-Голубовић

редовни професор, Филозофски факултет, Универзитет у Београду, Србија

Примљено: 15. март 2020.

Прихваћено: 1. мај 2020.

Оригинални научни рад

ABSTRACT

MS Hilandar 307, a triodion sticherarion from the late 12th century, is one of the oldest Slavonic manuscripts kept at Hilandar. The manuscript has not survived in its entirety – it is missing the first part which contained stichera of the Lenten cycle; the extant part contains the pentecostarion cycle of stichera. It was written in the Russian recension. The manuscript has probably been kept at the monastery ever since its establishment and could have been even procured by St. Sava at the time of the formation of the monastery library. Its presence at the Serbian monastery confirms that there were no linguistic or practical liturgical obstacles to its use in religious services. Since the Serbian manuscript heritage does not include surviving sticheraria as a type of liturgical book, its content is highly interesting. This paper explores the interrelationship between the sticherarion and corresponding services in the oldest Serbian triodion, copied in the first half of the 13th century and now kept in the National Library of Russia in Saint Petersburg (F. п. I. 68). Two services were selected as examples – the service for the Mid-Pentecost (Midfeast) and the service to the Holy Fathers of the First Ecumenical Council. An initial careful comparison already revealed the appearance of different translations of the texts shared by both manuscripts. Also, it was found that only a part of stichera in the sticherarion appear in full triodion services, in which stichera make up just one segment of the service as a complex hymnographic ensemble.

KEYWORDS: sticherarion, triodion, service, Hilandar, Studite Typikon, Pentecost

АПСТРАКТ

Рукопис Хиландар 307, триодни стихирар с краја XII века, један је од најстаријих словенских рукописа који се чувају у манастиру Хиландар. Рукопис није сачуван у целости – недостаје његов почетак у којем су се налазиле стихире Ускршњег циклуса; у сачуваном делу, налазе се стихире из Пентикостара. Написан је рускословенским језиком. Рукопис припада најстаријем фонду манастирских рукописа, а ту је вероватно доспео још у почетној фази формирања библиотеке. Његово присуство у српском манастиру потврђује да није било језичких или практичних литургијских препрека за његову употребу у оквиру богослужења. Будући да у српској писаној традицији нема сачуваних стихирара као посебних литургијских књига садржај овог рукописа је веома занимљив. У овом раду истражујемо однос између стихирара и одговарајућих служби у најстаријем српском триоду, преписаном у првој половини XIII века, а који се чува у Руској народној библиотеци у Санкт Петербургу (Ф. п. I. 68). Као примери одабране су две службе – служба на Преполовљење празника и служба Светим Оцима Првог васељенског сабора. Већ почетно детаљно поређење открива различите преводе текстова који се јављају у оба рукописа. Такође, установили смо да се само део стихира из стихирара појављује у целовитим службама у триоду, у којим стихире чине само један део службе.

Кључне речи: стихирар, триод, служба, Хиландар, типик, Преполовљење празника

Хиландар 307, триодни стихирар с краја XII века, један је од најстаријих словенских рукописа који се чувају у Хиландару. Рукопис је исписан новгородским правописом и садржи рану неумску нотацију (Богдановић 1978: 131). Он несумњиво припада првобитном, најстаријем фонду манастирске библиотеке и сасвим је могуће да га је свети Сава, у време оснивања српске обитељи на Атосу, добио на поклон или набавио из руског манастира на Светој Гори.² Додуше, могао га је набавити и у Цариграду, у граду у коме је у више наврата боравио, а у коме је у то време постојала велика руска колонија. Хиландарски рукопис садржи циклусе стихира од Цвети па све до Недеље педесетнице. Како рукописи овог

2 Доментијан приповеда да је Сава по приспећу на Атос боравио у руском манастиру Светог Пантелејмона (Доментијан 1988: 60). Теодосије у Житију светога Саве напомиње да су у српске земље често долазили светогорски монаси ради милостиње, те да је један од њих, иначе Рус, тако описао монашки живот да је Сава одлучио да побегне на Свету Гору (Теодосије 1988: 8). Како је већ утврђено, руско-српске везе биле су успостављене већ у XII веку, још пре Стефана Немање. Русизми у српским рукописима XIII века указују на постојање блиских додира у старијем периоду. О овоме детаљније: Трифуновић 2001: 145–151. (са старијом литературом).

ТАТЈАНА СУБОТИН-ГОЛУБОВИЋ

РУСКИ ТРИОДНИ СТИХИРАР С КРАЈА XII ВЕКА – РУКОПИС ХИЛАНДАР 307

типа нису сачувани у српском рукописном наслеђу (што не мора да значи да нису ни постојали), његово је присуство у хиландарској библиотеци тим интересантније. Може се, такође, претпоставити и да је стихирар био у активној употреби у време док још увек није био у целини формиран и попуњен онај основни фонд литургијских рукописа, неопходних за одвијање типиком прописаног богослужења, а сасвим могуће – и касније.³ Најстарији српски рукописи којима данас располажемо потичу тек од краја XII века, мада има и нешто фрагмената из средине и друге половине тога столећа који недвосмислено сведоче о континуираном богослужењу које се одвијало на српскословенском подручју (Трифунковић 2001; Суботин-Голубовић 2019: 571–584). Чињеница јесте, међутим, да су најстарије српске књиге какве данас познајемо, резултат промена које су се током више векова одвијале у словенској средини. О старијим етапама рецепције и развоја рукописа литургијског садржаја на јужнословенском подручју не може се говорити управо због одсуства релевантног материјала, мада се до извесних закључака ипак може доћи, и то највише захваљујући текстолошким истраживањима и поређењем српског материјала с руским из XI–XII века, па и бугарским (XII–XIII век), као и увидом у одговарајући грчки материјал.

Но, да се вратимо хиландарском стихирару. Археографски и кодиколошки опис рукописа дао је Димитрије Богдановић у Каталогу ћирилских рукописа манастира Хиландара те тако знамо да он има 109 листова, малих је димензија (227 x 185 mm); недостаје му барем 10 до 11 почетних свешчица. Текст започиње стихирама на Лазареву суботу, а завршава се стихирама у Недељу педесетнице (последњу недељу пред Вазнесење). Из овога произилази да је сачуван углавном пентикостарни део циклуса. Није познато када је први део (који садржи стихире посног циклуса) издвојен из првобитног много обимнијег кодекса; до данас тај недостајући део није идентификован у збиркама ћирилских рукописа. Треба додати да је утврђено да се један лист (коме је место између л. 72. и 73. савремене пагинације), данас налази у збирци Руске националне библиотеке у Санкт Петербургу (Q п I 39) (Гранстрем 1953: 21). Николај Тихомиров пронашао је и идентификовао још неколико листова из овог стихирара; један се данас налази у Библиотеци АН такође у Санкт Петербургу (Дмитријевски 44).⁴ Још три листа из овог рукописа чувају се у Народном музеју у Прагу (бр. 207) (Vašica and Vajs 1957: 444–445; Сводный каталог 1984: 157–158).

Рукопис Хиландар 307 већ је био предмет озбиљног научног интересовања. Стојан Лазаревић је 1969. године на Универзитету у Чикагу одбранио докторску дисертацију у којој је саопштио резултате свог проучавања овог рукописа

3 Овом првобитном фонду хиландарских рукописа припада и један руски ирмологион (Хиландар 308), датиран у почетак XIII века. У Хиландару се налази тек део рукописа (72 листа), док се преостали део чува у Москви у Руској државној библиотеци (РГБ, Рум. 1719) (Богдановић 1978: 131).

4 Знаменити литургичар Алексеј Дмитријевски је током свог боравка на Светој Гори узео овај лист, али је оставио белешку која је олакшала идентификацију рукописа из кога потиче (Сводный каталог 1984: 157).

(Lazarević 1969).⁵ Први део његове дисертације је посебно интересантан, пошто је Лазаревић покушао да утврди порекло триодског стихирара у традицији византијског богослужења, а затим и да установи у које је време химнографски зборник таквог састава могао бити преведен код Словена. Он је закључио да у време мисионарске активности Гирила и Методија стихирари таквог садржаја још увек нису били формирани те да нису ни могли бити преведени за потребе новопокршених православних Словена (Lazarević 1969: 280).

Лазаревић је, узевши у обзир чињеницу да у јужнословенском материјалу нема потврде постојања рукописа оваквог типа, био склон да верује да су стихирари били преведени у Кијеву за потребе новоустановљене руске цркве по примању хришћанства (Lazarević 1969: 289–292). Он, међутим, не искључује у потпуности могућност да су стихирари улазили у корпус литургијских књига на јужнословенском подручју, те да су сходно томе могле постојати и две независне редакције ових зборника.

У другом делу своје дисертације Лазаревић је овај рукопис детаљно обрадио с музиколошког становишта. Он је успео да идентификује значајан број грчких стихира чији се превод налази у овом рукопису, а у своме раду се ослонио на неколико раних грчких стихирара из манастира Светог Саве Освећеног у Палестини, из Велике Лавре на Атосу, као и на више грчких рукописа који се чувају у руским збиркама. Ови рукописи су датирани у период од X до XII века.

За нас је посебно интересантан први део Лазаревићевог истраживања, у којем је он дошао до закључка да су се химнографски зборници какав је Хиландар 307 могли развити у време које је уследило по окончању иконокластичких сукоба, у оквиру литургијске реформе спроведене у Студитском манастиру у Цариграду. Узевши у обзир историјске околности, он је изнео мишљење да је први словенски превод химнографских зборника међу којима је био и стихирар, могао настати најраније почетком X века, на јужнословенском подручју, по приспећу у Бугарску ученика солунских мисионара прогнаних из Паноније (Lazarević 1969: 280–283). У том смислу, он је свакако био на добром трагу. Истраживања последњих година дала су, међутим, нешто другачију хронолошку и топографску слику, засновану на материјалу откривеном 1975. у манастиру Свете Катарине на Синају. Међу тада пронађеним рукописима нашао се и један број рукописа насталих у VII–VIII веку који несумњиво представљају претече нешто познијих стихирара. Сами писари називали су те рукописе тропологионима.⁶ Међу новооткривеним синајским рукописима нашло се и више преписа грузинског тропологиона раног периода, што је подстакло даља истраживања и допринело доношењу поуданијих закључака о

5 Дисертација није публикована али њену копију поседује Музиколошки институт САНУ. Захваљујем колегама др Весни Пено и др Александру Васићу који су ми на њу указали.

6 Треба нагласити да је још од почетка прошлог столећа био познат један грузински рукопис тога типа, несумњиво превод начињен са грчког предлошка, мада у њему већ има и оригиналних састава насталих у грузинској средини (Кекелидзе 1907: 350–372). Овакви рукописи се у грузинској традицији називају јадгари (Хевсуриани 2009: 419–424, са старијом литературом).

настанку зборника таквог састава. Тако је утврђено да је формирање најстаријих тропологиона везано за Јерусалимску цркву, те да се тај процес одвијао у дужем временском распону од петог до осмог века века (Кујомджиева 2013: 31–35; Никифорова 2013: 18). Редакторски рад учених студитских монаха уследио је касније, тек по окончању иконокластичких сукоба, и свакако је допринео коначном уобличавању стихирара. Истраживачи наглашавају да у овом раном периоду није јасна разлика између тропара и стихире, те да се ова два термина равноправно користе за исти химнографски жанр (Никифорова 2013: 48). Стога се тропологион може сматрати неком врстом протостихирара. Рани стихирари нису сачувани у корпусу јужнословенских богослужбених књига, али би се могло претпоставити да су постојали. Измене у богослужбеној пракси условљавале су и употребу себи саображених литургијских књига, те су стихирари несумњиво временом изашли из употребе. Сачуван је већи број руских триодних и минејских стихирара из XII века, што омогућује даља истраживања и текстолошка поређења с одговарајућим текстовима који су касније ушли у састав триода и минеја⁷ (Сводный каталог 1984: 130–134, 157–158). Руски стихирари су представници једне архаичне етапе у рецепцији богослужбених књига код православних Словена.

Грчки рукопис бр. 56 (VIII–IX век) манастира Свете Катарине на Синају показује да су се у раној фази формирања комбиновала два циклуса – покретни и непокретни. Тако је између 28. фебруара и 23. априла уметнут химнографски материјал који припада покретном циклусу, а после 22. маја – текстови за Вазнесење и Педесетницу (Никифорова 2013: 31–39).

Нема сумње да су зборници химнографске садржине (минеј, триод и октоих) своје препознатљиве облике и структуру добили захваљујући редакторском раду студитских монаха у време које је уследило непосредно по завршетку иконокластичких сукоба. Тај посао био је започет још у време трајања сукоба, а циљ је био да се прикупе и уреде бројни химнографски текстови различитог жанра, који су се користили на богослужењу.⁸ Ти су зборници током времена доживљавали промене, старији текстови су били замењивани текстовима других, млађих аутора те се етапе њиховог развоја могу пратити и по заступљености дела појединих византијских химнографа. Триод је књига чији је развој најдуже текао, све до XIV века. То је свакако повезано и са чињеницом да се, са становишта литургије, циклус покретних празника доста дуго формирао (Мирковић 1961: 142–238). Због обима химнографског материјала који је непрестано био додаван првобитним триодима, од једне књиге настале су две – посни и цветни триод. Триод садржи службе покретног годишњег циклуса, од Недеље митара и фарисеја до Недеље свих светих, то јест – до прве недеље после Вазнесења. Ова књига је добила име по скраћеним канонима који се састоје од свега три песме (грч. τριψιδιον). Словенски назив за ову књигу је Трипеснац. Проучавању историје

7 Ту је регистровано осам минејских и три триодна стихирара.

8 О раду студитских монаха најбоље говоре бројни химнографски текстови које су они саставили и који су ушли у састав сва три поменути литургијска зборника (Веск 1977, на више места).

формирања грчког Посног триода, као и његовој рецепцији код православних Словена, посветио се Иван Алексејевич Карабинов у својој обимној студији која је, без обзира на бројна нова сазнања, још увек актуелна (Карабинов 1910). Карабинов је на више места у својој студији, говорећи генерално о триоду као врсти богослужбене књиге, нагласио да је веома тешко тачно типолошки одредити и разграничити триоде, јер се већ у грчким рукописима појављује велик број структурних, садржинских и текстолошких разлика и варијација које су се касније одразиле и у словенском материјалу. Карабинов је, на основу састава и структуре појединих служби, издвојио пет типова грчког (и словенског) триода. Лидија Славева је словенске рукописе разврстала у четири групе (Славева 1972: 93–116; Славева 1986: 78–88). Маја Момина је исказала мишљење да је најпримерија класификација словенских рукописа триода она која је заснована на саставу канона у недеље, четворопеснаца – у суботе и трипеснаца у остале дане у седмици (Момина 1983: 29. и даље). Момина је предложила поделу на девет до једанаест типова триода на основу критеријума које је формулисала (Момина 1982: 102–122; Момина 1983: 25–38). Тајана Борисова је закључила да се словенски рукописи настали у периоду XI–XIV века могу разврстати у осам група (Борисова 2016).

Један од важних елемената на које су истраживачи указали јесу и бројне текстолошке варијанте које се појављују у словенском преводу триода; оне показују да је овај текст активно живео током дужег времена у словенској средини. Није, међутим, могуће утврдити где су се и када ове редакторске активности одвијале, а узевши у обзир бројност и карактер текстолошких разночтенија јасно је да се тај процес не може везати само за један центар. Све поменуте класификације триода, извршене на основу различитих елемената и критеријума, показују колико је његов химнографски материјал богат и разноврстан и колико је тешко тачно одредити поједине типолошке групе. У том контексту стихирар који садржи химнографски материјал који је касније у неком тренутку ушао у састав рукописа сложене структуре, представља за истраживача посебан интерес.

Пре него што се посветимо хиландарском стихирару, скренућемо пажњу на још неке чињенице. Зборници химнографског садржаја раније су се посматрали искључиво као неке врсте антологија црквеног песништва које се поје током богослужења. Посматрали су се као независне јединице, при чему се заборављало да они имају јасну намену, те да су усклађени с типцима који у том тренутку важе. Можда звучи парадоксално, али типци су, заправо, најважније књиге православне цркве, иако не спадају у групу богослужбених књига. Типик је систематско упутство које регулише поредак служби дневног, триодског (покретног) и месечног (календарског, непокретног) круга. Потребна за оваквим књигама појавила се у време када су се већ формирала три поменута богослужбена циклуса, и када је литургијски материјал нарастао до таквог обима да се клирик тешко могао у њему снаћи без одговарајућег приручника. Типик не доноси ништа ново у погледу садржаја служби; он се ослања на постојећи материјал и усклађује његову употребу током богослужења.

У овом кратком истраживању желели смо да установимо какав однос влада између хиландарског стихирара и најстаријег српског триода – рукописа Руске

ТАТЈАНА СУБОТИН-ГОЛУБОВИЋ

РУСКИ ТРИОДНИ СТИХИРАР С КРАЈА XII ВЕКА – РУКОПИС ХИЛАНДАР 307

националне библиотеке Ф. п. I. 68. Поменути триод оквирно се датира у прву половину XIII века.⁹ Стихирар припада студитској литургијској традицији. Мада до сада није било поузданих потврда о присуству Студитског типика у српској цркви у средњем веку, триод Ф. п. I. 68 има све одлике студитске праксе. У оквиру његових служби материјал је изложен на начин на који је то уобичајено у одговарајућим руским рукописима за које је поуздано утврђено да су усаглашени са Студитским типиком. Пошто је материјал у оба рукописа веома обиман и захтева пажљиву и свеобухватну анализу, одлучили смо да из богатог химнографског садржаја издвојимо тек неколико примера који ће показати међусобни однос текстова садржаних у рукописима који се овде разматрају.

Једна од интересантних појава јесте и промена гласа у којем се поједине стихире поју. Тако се нпр. у понедељак Велике недеље стихира Господи . съвършената дьслити . своја наказаи оученики (...) – поје у петом гласу, док се иста стихира у Ф. п. I. 68 поје у првом гласу. Док у стихирару нема назнаке која би указала у ком делу службе ова стихира треба да се поје, догле видимо да се она у триоду поје после канона, као једна од стихира на *Хвалиише Госйода*. У текстолошком погледу разлике су занемарљиве, те се може закључити да су обе редакције превода потекле из истог извора.¹⁰ Још једна промена гласа у којем се стихира има појати потврђена је и у Служби оцима Првог васељенског сабора. Из упоредно изложеног текста исте стихире у два преписа види се да постоје одређене текстолошке разлике које потврђују да се ради о различитим преводима. Могло би се поставити и питање да ли су текстолошке одлике превода могле условити измену гласа у коме се стихира има појати.

СЛУЖБА ОЦИМА ПРВОГ ВАСЕЉЕНСКОГ САБОРА

За недељу Светих отаца Првог васељенског сабора, Хил. 307 има следеће стихире:

1. Апостольскихъ прѣдании истовни хранители бысте ... (глас трећи)
2. Мольбѣноюю памать дньсь ... (глас четврти)
3. Танныа дньсь . доуховьныа троубы ... (глас шести)
4. Съдотренниа тинноу съкровѣноюю ... (глас шести)
5. Свѣатыихъ отць ликъ ... (глас осми).

9 Рукопис Руске националне библиотеке (РНБ) најстарији је познати српски триод и садржи службе целог покретног циклуса у једној књизи те припада старијем типу триода. Ово је, иначе, један од ретких српских химнографских зборника у коме постоје трагови старе византијске ТИТА нотације (Сводный каталог 1984: 239–240).

10 Текстолошка блискост два преписа исте стихире подстиче на размишљање о постојању и јужнословенског превода стихирара који је касније могао послужити и као основ за други превод, или редиговање већ постојећег, код Руса. Наишли смо на још неколико сличних примера, али да би се могао извести поуздан закључак потребно је систематски истражити стихираре и упоредити химнографски материјал који се у њима налази са истим текстовима који су ушли у састав триода и минеја.

Једина заједничка стихира у оба рукописа је Апостолскихъ прѣдани. У следећој табели упоредно је донет текст оба преписа те стихире:

Хиландар 307 стихира, глас 3.	Ф. п. I. 68 стихира (на <i>Хвалише Госѳога</i>), глас 7.
<p>Апостолскихъ прѣдани истовини хранители бысте сватини отъци . свѣтъа бо троица . ѣднносоушьное . правовѣрно проповѣдавше . арнево хоуленіе . съборьмъ низложисте съ ниднже и македонниа . доухоборьца облчивше . осудани есте несторниа . и ѣвѣхна и дноскора . савелниа же и севгира безглавнааго . отъ прѣльстини тѣхъже молите са <u>избавльшемъ са намъ бесквонно</u> наше житнѣ въ вѣрѣ схранити <u>молимъ са</u> .</p>	<p>Ап(о)с(то)льскимъ проповѣданіемъ . истиньнии хранителии . бысте с(в)ети о(т)ъци . с(в)етоую бо тро(н)цю ѣднносоушьноюю <u>православньно</u> <u>вьспѣвше</u> . арниа хоуланаго съравше се низложисте . и с нидъ македонниа . <u>д(оу)хоу соупостата</u> облчивше <u>осоудисте</u> . несторниа и ѣвѣхна и дноскора . савелниа и савирона безглавнааго . ихъже <u>завлоуждениа</u> м(о)л(н)те се <u>избавити се</u> <u>намъ</u> . и <u>несквонно</u> наше житнѣ . въ вѣре схранити <u>мол(н)те се</u> .</p>

Но, у овом случају стаје је веома интересантно. Наиме, набројане стихире појављују се у минејској служби Четвртом васељенском сабору (16. јул), нпр. у рукопису Ђоровић 15 (минеј из друге четвртине XIV века), и то: Апостолскихъ прѣдани – као литијна стихира на вечерњи; Иљовьноюу памѣть – као стихира на стиховно на вечерњи; Свѣтъихъ отъць анкъ – стихира на славу, после канона, на јутрењу.¹¹ С једне стране, ово је још једна потврда мобилности текстова у оквиру службе, а с друге показује да су стихире из једног архаичног триодског стихирара који је, како засебан тип књиге временом изашао из употребе, могле ући и у састав једне минејске службе.¹²

СЛУЖБА НА ПРЕПОЛОВЉЕЊЕ ПРАЗНИКА

Други пример који смо одабрали потиче из Службе на Преполовљење. У хиландарском стихирару се налази десет стихира које се поју на Преполовљење празника Педесетнице: Преполовльшоу са праздѣннику преже страсти (...), Пѣтдесатънынмъ дньмъ наста преполовленіе (...), Въ църквьв принде моудростъ божиа (...), вгда преполовленіе . праздѣннику наста (...), вгда принде въ църквьв христе

11 Текст службе у рукопису Ђоровић 15 објављен је (Суботин-Голубовић 2016: 79–85).

12 Ситуација са службама Оцима четвртог васељенског сабора и Седмом васељенском сабору посебно је интересантна, пошто је установљено да су за обе службе неки текстови заједнички. Напомињемо да служба Четвртом сабору улази у састав минеја, док служба Седмом сабору припада службама триодског циклуса (Суботин-Голубовић 2016: 61–94; Суботин-Голубовић 2018: 697–708).

ТАТЈАНА СУБОТИН-ГОЛУБОВИЋ

РУСКИ ТРИОДНИ СТИХИРАР С КРАЈА XII ВЕКА – РУКОПИС ХИЛАНДАР 307

боже (...), Преполовљшю са праздѣнникоу оуѣтацю ти съпасе (...), Преполовљшю са праздѣнникоу славиимъ (...), Просвѣтнѣвшѣ са братнѣ въскрсениемъ (...), Праздѣнникоу преполовљшю са твоего христе (...), Преполовљшю са праздѣнникоу пасхы (...). Тек шест од ових стихира ушло је у састав поменуте службе у најстаријем српском триоду. И овде у неким случајевима постоји промена гласа у којем се поје стихира. Текстови стихира заједничких за оба рукописа дати су у табели која следи, а значајније текстолошке варијанте подвучене су:

Хиландар 307	Ф. п. I. 68
осми глас	осми глас
<p>Преполовљшюу са праздѣнникоу преже страсти славноаго въскрсениа твоего господи . въ нѣже оуѣа блаже . въ цѣркѣви непокоривѣиа нюдѣиа фарисѣиа и кѣнижѣникы . и въпниа къ <u>ницѣ</u> . жажан да <u>придеть</u> къ мѣнѣ и пиеть вѣроуѣан въ ма <u>воды живѣи</u> доуха сватааго . рѣкы истекоутъ ищрева яго . ѿ . ненздречѣньнаа моудрости <u>твоѣиа хваллы</u> . вьса <u>испѣланиа</u> . боже нашѣ слава тебе .</p>	<p>Въ прѣполовление праз(дѣнн)ка преже стр(а)сти прѣславнаго ти въскр(ь)сениа г(оспод)и оуѣе благин въ <u>свѣтнлицѣи</u> <u>невѣрныхъ</u> нюден . и фарисен и книжникъ . <u>въпне людедѣ</u> . жежден да <u>гредеть</u> къ мнѣ . и да пиеть вѣроуѣан въ ме <u>воды животъныѣ</u> . и д(оу)ха с(вѣ)таго рѣкн истекоутъ ѿт[ь] <u>трѣва</u> яго . ѿ ненздречѣньнаа моудрость <u>твоѣио хвалениа</u> . <u>свьршѣн</u> вьса // б(о)жѣ нашѣ слава тебѣ .¹³</p>
други глас	шести глас
<p>Ѣгда преполовление . праздѣнникоу <u>наста</u> . възидѣ инсоусъ въ <u>цѣркѣвъ</u> . и оуѣтаашѣ глагола . <u>невѣрныаа нюдѣиа</u> жажан . да <u>придеть</u> къ мѣнѣ и пиеть . <u>воды живѣи</u> вѣчьныаа . и не имать ищрева яго . и приниеть животъ вѣчьнын .</p>	<p>Ѣгда въ прѣполовление . праз(дѣнн)ка <u>прѣдста</u> . възидѣ н(соу)сѣ въ <u>свѣтнлицѣе</u> . и оуѣташе г(ла)гола <u>непокоривимъ нюдѣомъ</u> . жежден да <u>гредеть</u> къ мнѣ . и да пиеть водоу <u>животъноуоу</u> в(ь) вѣкн . и не имать въждѣдати се въвѣкн . вѣроуѣан въ ме воды истекоутъ ѿ <u>трѣва</u> яго . и имать <u>животъ</u> вѣчьнын .</p>

<p>други глас</p>	<p>шести глас</p>
<p>ѿгда <u>принде</u> въ църкѣвъ христе боже . <u>преполовъшю са праздѣннику</u> . тѣгда люди оуташе въпни . вѣроуѣан въ ма . аще оумреть живѣ боудеть . и юдѣи же <u>пѣрахоу са</u> съ фарисѣн . и съ садоукен съ <u>кѣнигѣниади</u> глаголюще . кѣто съ кестъ <u>иже глаголетъ хоулоу</u> . не <u>подышлалюше</u> . <u>яко ты еси прѣже всѣхъ вѣкъ съ</u> отъцель и доухъмъ <u>славимъ</u> . боже нашъ слава тебе .</p>	<p>ѿгда <u>вниде</u> въ църковъ х(рист)е б(ож)е . въ <u>прѣполовленне праз(дѣн)ика</u> . тогда люди оуташе <u>г(лаго)ле</u> . вѣроуѣен въ ме аще и оумреть живѣ боудет(ь) . нюден же <u>днѣлахоу се</u> съ фарисен и садоукен . и съ <u>книжники</u> г(лаго)люще . кто съи кестъ <u>г(лаго)лен власквиню</u> . не <u>вѣдоуше</u> <u>яко ты еси искони</u> . прѣжде всѣхъ вѣкъ съ <u>ω(т)цель и д(оу)хомъ прославляемды</u> б(ож)е нашъ слава тебѣ .</p>
<p>осми глас</p>	<p>осми глас</p>
<p><u>Преполовъшю са праздѣннику</u> оуташю ти съпасе . глаголахоу нюдѣн . како съ вѣсть кѣнигѣ . <u>не оутивъ са</u> . и <u>сразумѣюще</u> . <u>яко ты еси моудрость сътворивъи</u> миръ слава тебе .</p>	<p><u>Въ прѣполовленне праз(дѣн)ика</u> . оутешоу ти сп(а)се гла(гола)хоу нюден .^д. како съ вѣсть книги <u>ненавык</u> . и . не <u>вѣдоуше</u> <u>яко ты еси прѣмоудрость обновившиа</u> мира слава тебѣ .</p>
<p>трећи глас</p>	<p>трећи глас</p>
<p><u>Преполовъшю са праздѣннику</u> . славимъ . <u>иже посредѣ земли</u> . съпасение съдѣлавъшааго . <u>средѣ же дѣвою разбонникоу</u> . животъ на дрѣвѣ вѣсаше . <u>нового хоулаша мѣлааше</u> . дроугоуоумоу же <u>вѣроуѣоуоумоу</u> въпниаше дньсь . съ мѣною еси въ ран . <u>съшьль еси</u> въ гробѣ . <u>испровьргль еси</u> ада . и <u>вѣскрьслъ еси</u> триднѣвѣвнъ . съпасата доуша наша</p>	<p><u>Въ прѣполовленне праз(дѣн)ика</u> . славимъ посрѣдѣ земли . сп(а)сение съдѣваущаго . посрѣдѣ б(ож)е двою разбонникоу . животъ на дрѣвѣ вѣсѣще . <u>единъ хоулаше гла(г)о(л)ы</u> . дроугомоу же <u>вѣровавшоумоу</u> въпниаше . д(ь)нес(ь) съ мною еси въ ран . <u>снде</u> въ гробѣ и <u>испровьрге</u> ада . и <u>вскрьсе</u> трид(ь)невьно сп(а)се д(оу)ше наше .</p>
<p>осми глас</p>	<p>осми глас</p>
<p><u>Преполовъшю са праздѣннику</u> пасхы . въ църкѣвъ <u>вниде</u> . свѣтительства съпасѣ нашъ . и ставъ посредѣ събора . оуташе съ дѣрзновениемъ и глаголааше . азъ есмь свѣтъ мироу . <u>иже мѣнѣ послѣдствоуетъ</u> . не имать ходити въ тмѣ . нъ имать имѣти . свѣтъ <u>бесъмьртънааго живота</u> .</p>	<p><u>Въ прѣполовленне праз(дѣ)ника паскы</u> . въ цр(ь)ковъ <u>прнде свѣтнлицьноу</u> сп(а)се нашъ и ставъ посрѣдѣ събора . оуташе ихъ притѣлани . и гла(гола)ше азъ есмь свѣтъ мироу . <u>ходен въ слѣдъ мене</u> не имать ходити въ тмѣ . нъ имать свѣт(ь) <u>бесъмьртныи</u> <u>жизнин</u> .¹⁴</p>

ТАТЈАНА СУБОТИН-ГОЛУБОВИЋ

РУСКИ ТРИОДНИ СТИХИРАР С КРАЈА XII ВЕКА – РУКОПИС ХИЛАНДАР 307

Две стихире шестога гласа у српском триоду поју се на *слава и ниња* непосредно после стихира на *Госпјоди вазвах*. Затим следе самогласне стихире шестога гласа којих нема у хиландарском стихирару. Непосредно по овим стихирама следи и претпоследња стихира из табеле. Све стихире у Ф. п. I. 68 улазе у састав вечерње. У састав службе на Преполовљење празника Педесетнице улази чак петнаест стихира, од којих већине, тачније – девет, ни нема у хиландарском стихирару. Обавили смо поређења састава још неких служби српског триода с одговарајућим деловима хиландарског стихирара те дошли до закључка да и ту влада сличан однос. Потребно би, дакле, било да се детаљно и систематски проучи састав стихирара према одговарајућим службама у оквиру триода и тек тада би се могли извести поуздани закључци.

На основу наших садашњих сазнања о самом хиландарском стихирару и односу његовог састава према једном архаичном, али развијеном српском триоду, сматрамо да стихирар представља један архаичан тип богослужбене књиге чији је састав у великој мери превазиђен бројношћу и репертоаром стихира које улазе у састав пуних триодских служби.

У овом кратком саопштењу наведено је тек неколико примера којима смо желели да укажемо на потребу за даљим и свеобухватним текстолошким проучавањем хиландарског стихирара у поређењу с другим химнографским зборницима – триодима у првом реду, мада се, на примеру службе Васељенским саборима, показало да поједине његове стихире могу да уђу и у састав минејске службе.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

- Anon. (1984) *Svodnyi katalog slaviano-russkikh rukopisnykh knig, khraniashchikhsia v SSSR. XI–XIII vv.*, Moskva: Nauka. / Anon. (1984) *Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР. XI–XIII вв.*, Москва: Наука.
- Beck, Hans-Georg (1977) *Kirche und theologische Literatur im Byzantinischen Reich*, München: C. H. Beck Verlag.
- Bogdanović, Dimitrije (1978) *Katalog čirilskih rukopisa manastira Hilandara*, I–II, Beograd: SANU i Narodna biblioteka SR Srbije. / Богдановић, Димитрије (1978) *Каталог ћирилских рукописа манастира Хиландара*, I–II, Београд: САНУ и Народна библиотека СР Србије.
- Borisova, Tat'iana (2016) *Tekstologija tserkovnoslavjanskih perevodov vizantijskikh gimnografskikh tekstov po spiskam Triodi postnoi XII–XV vekov*, Novosibirsk: NGU. / Борисова, Татьяна (2016) *Текстология церковнославянских переводов византийских гимнографических текстов по спискам Триоди постной XII–XV веков*, Новосибирск: НГУ.
- Domentijan (1988) *Život Svetoga Save i Život Svetoga Simeona*. Prevod Lazar Mirković. Priredila Radmila Marinković. Beograd: Prosveta – Srpska književna zadruga. / Доментијан (1988) *Живот Светиога Саве и Живот Светиога Симеона*. Превод: Лазар Мирковић. Приредила Радмила Маринковић. Београд: Просвета – Српска књижевна задруга.
- Granstrøm, Evgeniia (1953) *Opisanie russkikh i slavjanskikh pergamennykh rukopisei (GPB). Rukopisi russkie, bolgarskie, moldovalahijskie, serbskie*, Leningrad: Gos. Publichnaia biblioteka im. M. E.

- Saltykova-Shchedrina. / Гранстрэм, Евгения (1953) *Описание русских и славянских пергаменных рукописей (ГПБ). Рукописи русские, болгарские, молдавалахийские, сербские.* Ленинград: Гос. Публичная библиотека им. М. Е. Салтыкова-Щедрина.
- Karabinov, Ivan (1910) *Postnaia triod'. Istoricheskii obzor' ee plana i sostava, redaktsii i slavianskikh perevodov*, Sankt Peterburg: Типография V. L. Smirnova. / Карабинов, Иван (1910): *Постная триодь. Исторический обзор ее плана и состава, редакции и славянских переводов*, Санкт Петербург: Типография В. Л. Смирнова.
- Kekelidze, Kornelii (1907) *Liturgicheskie gruzinskie pamiatniki v otechestvennykh knigohranilishchakh i ikh nauchnoe znachenie*, Tiflis: Тип. „Bratstvo“. / Кекелидзе, Корнелий (1907) *Литургические грузинские памятники в отечественных книгохранилищах и их научное значение*, Тифлис: Тип. „Братство“.
- Khevsuriani, Lili (2009) „Iadgari“. In *Pravoslavnaia ènciklopediia*, t. 20, Moskva: Tserkovno-nauchnyi tsentr „Pravoslavnaia ènciklopediia“, 419–424. / Хевсуриани, Лили (2009) „Иадгари“. В *Православная энциклопедия*, т. 20, Москва: Церковно-научный центр „Православная энциклопедия“, 419–424.
- Kuiumdzheva, Svetlana (2013) *Rannite osmoglasnici. Izvori, bogoslužhenie i pevcheski repertoar. (Po r'kopisi do XIII vek.)*, Sofiia: BAN: Kirilo-Metodievski naučen cent"r. / Куюмджиева, Светлана (2013) *Ранните осмогласници. Извори, богослужение и певчески репертоар. (По ръкописи до XIII век.)*, София: БАН: Кирило-Методиевски научен център.
- Lazarević, Stojan V. (1969) *The Chilandar sticherarion. An early Slavic hymn collection with music. A paleographic-musicological study.* Chicago, Illinois. (A Dissertation submitted to the Faculty of the division of the humanities in candidacy for the degree of doctor of philosophy.)
- Mirković, Lazar (1961) *Heortologija*, Beograd: Sveti arhijerejski sinod Srpske pravoslavne crkve. / Мирковић, Лазар (1961) *Хеортологија*, Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве.
- Momina, Maia (1982) „Типы slavianskoi Triodi“ In: *Iazyk i pis'mennost' srednebolgarskogo perioda*, Moskva: Nauka, 102–122. / Момина, Мая. (1982) „Типы славянской Триоди“. В *Язык и письменность среднеболгарского периода*, Москва: Наука, 102–122.
- Momina, Maia (1983) „Voprosy klassifikacii slavianskoi Triodi“, *Trudy Otdela drevnerusskoi literatury* 37: 25–38. / Момина, Мая (1983) „Вопросы классификации славянской Триоди“, *Труды Отдела древнерусской литературы* 37: 25–38.
- Nikiforova, Aleksandra (2013) *Iz istorii minei v Vizantii. Gimnograficheskie pamiatniki VIII–XII vv. iz sobraniia monastyria sviatoj Ekateriny na Sinae*, Moskva: Izdatel'stvo Pravoslavnyi Sviato-Tihonovskii gumanitarnyi universitet. / Никифорова, Александра (2013) *Из истории минеи в Византии. Гимнографические памятники VIII–XII вв. из собрания монастыря святой Екатерины на Синае*, Москва: Издательство Православный Свято-Тихоновский гуманитарный университет.
- Slaveva, Lidija (1972) „Za staroslovenkiot Triod“, *Slovo* 22: 93–116. / Славева, Лидија (1972) „За старословенкиот Триод“, *Slovo* 22: 93–116.
- Slaveva, Lidija (1986) „Strukturnata evolucija na južnoslovenskite triodi“. In *Kliment Ohridski. Studii*, Skopje: Odbor za odbeležuvanje na 1100-godišnjinata od doađanjeto na Kliment vo Ohrid i formiranjeto na Ohridskata škola za slovenska kultura i pismenost, 78–88. / Славева, Лидија (1986) „Структурната еволуција на јужнословенските триоди“. В *Климент Охридски. Студии*, Скопје: Одбор за одбележување на 1100-годишнината од доаѓањето на Климент во Охрид и формирањето на Охридската школа за словенска култура и писменост, 78–88.

ТАТЈАНА СУБОТИН-ГОЛУБОВИЋ

РУСКИ ТРИОДНИ СТИХИРАР С КРАЈА XII ВЕКА – РУКОПИС ХИЛАНДАР 307

- Subotin-Golubović, Tatjana (2016) „Službe Vaseljenskim saborima u srpskim minejima XIV veka”, *Arheografski prilozi* 38: 61–94. / Суботин-Голубовић, Татјана (2016) „Службе Васељенским саборима у српским минејима XIV века”, *Археографски прилози* 38: 61–94.
- Subotin-Golubović, Tatjana (2018) „Služba Prvom vasseljenskom saboru u najstarijem srpskom Triodu (RNB, F p I 68)”, *Crkvene studije* 15: 697–708. / Суботин-Голубовић, Татјана (2018) „Служба Првом васељенском сабору у најстаријем српском Триоду (РНБ, Ф п I 68)”, *Црквене студије* 15: 697–708.
- Subotin-Golubović, Tatjana (2019) „Amfilohijevi fragmenti – svedočanstvo o bogoslužjenju u Srpskoj crkvi u XII veku”, *Crkvene studije* 16 (2): 571–584. / Суботин-Голубовић, Татјана (2019) „Амфилохијеви фрагменти – сведочанство о богослужењу у Српској цркви у XII веку”, *Црквене студије* 16 (2): 571–584.
- Subotin-Golubović, Tatjana (2020) „Služba Prepolovljenju praznika u najstarijem srpskom triodu (RNB, F p. I 68)”, *Crkvene studije* 17: 281–294. / Суботин-Голубовић, Татјана (2020) „Служба Преполовљењу празника у најстаријем српском триоду (РНБ, Ф п. I 68)”, *Црквене студије* 17: 281–294.
- Teodosije (1988) *Žitija*. Današnja jezička verzija: Lazar Mirković, Dimitrije Bogdanović. Priredio Dimitrije Bogdanović. Beograd: Prosveta – Srpska književna zadruga. / Теодосије (1988) *Житија*. Данашња језичка верзија: Лазар Мирковић, Димитрије Богдановић. Приредио Димитрије Богдановић. Београд: Просвета – Српска књижевна задруга.
- Trifunović, Đorđe (2001) *Ka počecima srpske pismenosti*, Beograd: Otkrovenje. / Трифуновић, Ђорђе (2001) *Ка почетцима српске писмености*. Београд: Откровење.
- Vašica, Josef and Josef Vajs (1957) *Soupis staroslovanských rukopisů Národního Musea*, Praha: Československá akademie věd.

ТАТЈАНА СУБОТИН-ГОЛУБОВИЋ

РУССКИЙ СТИХИРАРЬ ПОСТНЫЙ И ЦВЕТНОЙ КОНЦА XII В. – РУКОПИСЬ
ХИЛАНДАРЬ № 307

(РЕЗЮМЕ)

Рукопись № 307 афонского хиландарского монастыря, русский стихирарь триодный конца XII века, является одной из древнейших рукописей монастырской библиотеки. Рукопись сохранилась не полностью, в ней недостает первая часть, в которой находились стихиры постного цикла. Возможно, что этот стихирарь принадлежал Хиландарю с времен основания монастыря и учреждения его библиотеки. Этой рукописю, кажется, свободно пользовались при отправлении службы и язык не являлся препятствием этому. Не сохранилась ни одна сербская рукопись этого типа и не совсем ясно существовали ли они вообще у южных славян. В настоящей работе проведено текстологическое сопоставление соответствующего гимнографического материала в

рукописи № 307 хиландарского монастыря и в двух службах (Св. отцам Первого вселенского собора и на Преполовление праздника, в среду Недели о расслабленном) в древнейшей сербской триоди первой половины XIII столетия (Санкт Петербург, РНБ, Ф. п. I. 68). Обе рукописи, и русская и сербская, следуют уставу Студитского константинопольского монастыря. При текстологическом анализе нам удалось установить, что в двух рукописях существуют два перевода одних и тех же текстов, хотя в отдельных случаях можно говорить об одном, но в разных местах и в разное время отредактированных переводах. Надо отметить, что в состав двух служб сербской триоди не вошли и все стихирьы существующие в стихираре, а так же и, что объем гимнографического материала сербской рукописи на много превосходит тот в хиландарской рукописи.

Ключевые слова: стихирарь, триодь, служба, Хиландарь, Студитский устав.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

78

МУЗИКОЛОГИЈА : часопис Музиколошког
института САНУ = Musicology : journal of the Insti-
tute of Musicology SASA / главни и одговорни
уредник = editor-in-chief Александар Васић. - 2001,
бр. 1- . - Београд : Музиколошки институт САНУ,
2001- (Београд : Скрипта Интернационал). - 25 cm

Полугодишње. - Текст на срп. и више светских
језика. - Друго издање на другом медијуму:
Музикологија (Online) = ISSN 2406-0976
ISSN 1450-9814 = Музикологија
COBISS.SR-ID 173918727
